

Margareta Niculescu (1926–2018)

THE GRANDE DAME OF PUPPET THEATER

In this article, Géza Balogh pays tribute to the outstanding Romanian puppeteer, Margareta Niculescu, who died this year at the age of 92. She became the director of the Țândărică Puppet Theater in Bucharest when she was 23 years old and served in that position for 37 years, until 1986. During her tenure, she created such productions as *Humor in Strings* (1954), *The Hand with Five Fingers* (1958) and *The Three Wives of Don Cristobal* (1965), compiled from three puppet plays by Lorca. During the Romanian Revolution and the execution of the Ceaușescus, she already was living in France, working as the director of ESNAM in Charleville-Mézières. Between 2000 and 2004, she served as president of UNIMA and was then named honorary president. She played an important role in the founding of the *World Encyclopaedia of Puppetry Arts* and the bilingual puppetry magazine *E pur si muove*.

Balogh Géza

A BÁBSZÍNHÁZ NAGYASSZONYA

MARGARETA NICULESCU (1926–2018)

Sokáig ironikusan használtuk vele kapcsolatban a címbeli jelzőt. Aztán – mikor már nyilván ő is régen tudta, hogy „Grande Dame”-ként emlegetjük a háta mögött – a hangzatos és patinás francia kifejezés egyre inkább a megérdemelt tiszteletet jelentette. Nemigen kedvelte a túlzott bizalmaskodást, a mindennapi csevegésben a humora sem működött túlságosan, ezért akkor sem mertem célozni rá, amikor az ezredforduló környékén az UNIMÁ-nak köszönhetően közelebbi kapcsolatba kerültem vele, sokat utaztunk együtt, és jókat beszélgettünk. Csak feltételezni tudom, hogy nem volt ellenére, ha nagyasszonynak titulálják. Alighanem elégedetten vette tudomásul a régen kiérdemelt megszólítást.

Szerencsés csillagzat alatt született. A pályája töretlen ívben haladt előre. Az indulásához kapóra jött hazája, Románia politikai helyzetének átalakulása. Jóformán gyerekfejjel került az amatőr bábjátzás közelébe. A bontakozó pártállam időben felfigyelt rá, korabeli kifejezéssel „kiemelte” és „beiskolázta”, azaz az egyre befolyásosabb Román Kommunista Párt illetékesei elintézték, hogy felvételt nyerjen a bukaresti Színház- és Filmművészeti Főiskola, az IACT (Institutul de artă teatrală și cinematografică) színházrendező-dramaturg szakára. A főiskolai felvétellel egy időben, 1949-ben kinevezték a Tjändäricä Bábszínház igazgatójává. Huszonhárom éves volt, amikor elfoglalta az igazgatói állást, és hatvan, amikor 1986-ban nyugdíjba vonult.

A román bábművészet nagy kibontakozása – ahogy a többi „népi demokratikus” országban – egybeesett a színházak államosításával. Bukarestben egy drámai színésznő, Lucia Calomeri (1883–1955),

a Nemzeti Színház tagja, Josef Skupa lelkes tanítványa 1939-ben hozta létre az első művészi marionettszínházat, amely a háború után állami támogatással folytatta tevékenységét, immár Tjändäricä néven. Az elnevezés egy kislóra utal, aki visszatérő hőse Calomeri marionettjátékainak (Tjändäricä a *déli tengereken*, Tjändäricä *circusza*, Tjändäricä a *parkban*). Az első fennakadás akkor következett be a félhivatásos együttes életében, amikor kapcsolatba kerültek a moszkvai Központi Bábszínházzal, és sorra bemutatták a kötelező példakép műsorának darabjait, German Matvejev *A csodálatos kalucsniját*, Nyina Gernet *Az engedetlen kiskacsáját* és másokat, amelyek alsó mozgatású bábokra íródtak. Meg amikor kiderült, hogy Obrazcov nem kedveli a marionettet.

Mikor Niculescu átveszi a színház vezetését, egy ideig párhuzamosan játszanak marionettel és pálcás, illetve kesztyűsbábokkal, majd az előbbi egy időre fokozatosan háttérbe szorul. A elnevezés ennek ellenére mindmáig őrzi Lucia Calomeri és a nagyszemű, nagyfejű, szőke hajú, rövidnadrágos marionett-kisló emlékét, amelynek eredetét sokan már nem is ismerik a mai nézők közül.

„Színházunk életének első szakaszát naturalistának mondhatjuk – írja később az igazgató. – Ez megfelelt annak a naturalizmusnak, amely a drámai színházakban kezdett elterjedni. Ezt az időszakot úgy is szoktuk nevezni, hogy mágikus. A bábművészek mindent elkövettek, hogy a lehető legnagyobb mértékben utánozzák az élő embert. Ez nagy hatással volt a nézőkre. A technika eluralkodott a színpadon. A technikai érdekesség gyakran pótolni igyekezett az esztétikai szükségleteket.”¹ Az idézet fortélyosan

1 Margareta Niculescu: *A bábszínház* (Teatrul de papuși). Teatrul, 1967. 12. sz.

kerüli ki a leselkedő veszély, a szocialista realizmus említését, és a *mágikus* jelző alkalmazása is némi-
leg kényszeredettnek tűnik.

Az első jelentős sikert egy marionett-revü, a *Humor a zsinórokon*² hozta meg az új vezetésnek, amely Podrecca és Skupa legjobb hagyományait követve mutatott be tetszetős táncjeleneteket, akrobatikus mutatványokat, zenés szkeccseket. Ez volt a névadó kamasz-hős, Tjandărică búcsúfellépése is, aki hűgával együtt konferansziéként kalauzolta végig a nézőket a látványos kalandok között. Ennél jóval jelentősebb előrelépés az 1958-ban bemutatott *Őtűjjú kéz*³ című krimiparódia, amely hatalmas meglepetést okoz és elsöprő nemzetközi sikert arat az 1958-as bukaresti Nemzetközi Bábfesztiválon. Ez az első fontos rendezvény a háború után újjá-
éledő UNIMA életében. A román bábművészet joggal kerül egy pillanat alatt a szakmai figyelem középpontjába. Sziporkázó humor és rendkívüli profizmus jellemzi a Sherlock Holmes szellemét felidéző előadást, amelyben Doktor Watson szerepkörét egy kutya veszi át. Követi gazdája minden lépését, és segít leleplezni a titokzatos ellenséget, a mindenre elszánt Mister X-et. Van benne autós üldözés, szerelem, és minden, mi szem-szájnak ingere. Kétségtelenül kimutatható az előadásban Obrazcov hasonló filmparódiájának, a *Szempillád* zizzenésének hatása, de az eszköztár eredeti és kerül minden embert utánzó törekvést. Az előadás szellemisége tudatosan és módszeresen kidolgozott bábos szemléletet tükröz.

Hasonló fogadtatásban részesül 1962-ben a varsói Nemzetközi Bábfesztiválon bemutatott *Apollodor könyve*⁴ című mese feldolgozása. A román szürrealista költő, Gellu Naum fekete humorát merészen adaptálja bábszínpadra, újfajta képzőművészeti

világot kínálva a gyerekközönségnek. Hasonló formai merészséggel közelít Garcia Lorcához, akinek három egyfelvonásosát ötvözi egybe *Don Cristobal három felesége*⁵ címmel 1965-ben.

Bár Niculescu egész igazgatása alatt gondosan ügyel arra, hogy saját rendezői életműve minél gazdagabban kibontakozzék, a színház többi rendezőjének is alkalma nyílik terveit kiteljesítésére. Vendégrendezők is dolgoznak a Tjandăricănál, akik jelenlétükkel tovább emelik a színház rangját. A sorból kiemelkedik a román színház egyik legjelentősebb alakja, Radu Penciulescu⁶, aki 1960-ban Saint-Exupéry *A kis hercegét* állítja színpadra megrendítő szépségű, poétikus marionettjátékként.

A hetvenes évek végétől Niculescu egyre gyakrabban rendez külföldön. 1976-ban egy norvég népmesét állít színpadra, két évvel később a *Peer Gynt*t rendezi a Riksteatretben. Ugyancsak Norvégiában kerül sor Andersen *Hókirálynő* című meséjére a Det Norske Teatretben, majd Magdeburgban, Belgrádban, Namurban (Belgium), Szófiában, Kairóban és Lübeckben vállal vendégrendezést.

A romániai forradalom és a Ceaușescu-házaspár kivégzése idején Niculescu már Franciaországban él. A tébolyult zsarnok véres bukásáról talán csak a francia televízióból értesül. 1985-től a Nemzetközi Bábművészeti Intézet igazgatója. Ebből alakul meg két évvel később az ESNAM, az École nationale supérieure des arts de la Marionnette. Amikor 1986-ban átadja a Tjandărică igazgatását Michaela Tonitza-lordachénak⁷, már csak pedagógiai tevékenységet folytat.

Fontos szerepe volt abban, hogy a bábművészek három évtizedes álma, *A bábművészet világciklopédiája* 2009-ben megvalósult. 1957-ben választották meg először az UNIMA Végrehajtó Bizottsága

2 Umor pe sfori, 1954. Dísplet: Stefan Hablinschi, Mioara Buescu, bábok: Ioanna Constantinescu, Ella Conivici, rendező: Margareta Niculescu.

3 Mircea Crișan- A. Andy: Mina cu cincii degete, 1958. Dísplet: Stefan Hablinschi, báb: Ioanna Constantinescu, rendező: Margareta Niculescu.

4 Gellu Naum (1915–2001): Cartea ci Apolodor, 1959. Magyarul *Zebegény a pingvin* címmel jelent meg 1963-ban.

5 Don Cristobal és Doña Rosita tragikomédiája, Don Perlimplin és Belisa szerelme a kertben, Don Cristobal.

6 Radu Penciulescu (1930) kiváló román színházi rendező. 1959 és 1964 között a bukaresti Nottara Színház, majd a Kis Színház tagja. 1970-ben megrendezi a *Lear királyt*, amellyel kivívja a román ideológusok egyértelmű felháborodását. Emigrációba kényszerül, jelenleg Svédországban él.

7 Michaela Tonitza-lordache (1942) egyetemi tanár, drámaíró.

tagjává. 2000 és 2004 között a szervezet elnöke volt. 2004-ben Rijekában a kongresszus tiszteletbeli elnöké és a Kiadványi Bizottság elnökévé választotta. Közben *E pur si muove!* címen kétnyelvű bábművészeti folyóiratot alapított.

Ellentmondásos személyiség volt. Sokan rajongtak érte, legalább ugyanannyian ki nem állhatták. Mint művész nem azt az utat követte, amelyet a román színház nagyjai, Ciulei⁸, Penciulescu, Pintilie⁹, Vlad Mugur¹⁰, Șerban¹¹ vagy az erdélyi magyar színház kiemelkedő művészei, Tompa Miklós, Harag György, Taub János és a bábművészet legjobbjai közül Kovács Ildikó¹². Ők és sors társaik mindvégig az egyre tébolyultabb diktatúra *ellenében* hoztak létre elő-

adásokat. Niculescu is igazak Madách szavai: ő is „csodás kevercse” volt rossz s nemesnek, mint annyian a jellemet sokszor kérlelhetetlenül próbára tevő viharokban. „Mégis miért vonz? Mert a jó sajátja, / Míg bűne a koré, mely szülte őt.”

Az utókorra itt marad néhány nagyszerű előadásának emléke, és még évtizedek múlva is elő lehet venni *A bábművészet világciklopédiája* vaskos kötetét meg az *E pur si muove* számait. Ez mind rá emlékeztet. Margareta Niculescu, a 20. század kiemelkedő bábművésze, a nagyszerű szervezőre, a kérlelhetetlenül igényes alkotóra és pedagógusra.

Margareta Niculescu
a bukaresti fesztiválon
1965-ben

8 Liviu Ciulei (1925–2011) színész, rendező, díszlettervező, egyetemi tanár, a háború utáni román színház megújítója, a román rendezői iskola egyik alapítója. 1972-ben eltávolították a Bulandra Színház éléről.

9 Lucian Pintilie (1933–2018) színházi és filmrendező. 1972-ben betiltják Revizor-rendezését a Bulandra Színházban, mert az előadás egyértelműen a kortársi világba emelte a történetet. Emigrációba kényszerül.

10 Vlad Mugur (1927–2001) 1971-ben Olaszországba emigrál, majd Németországban dolgozik. Egész pályafutását a konvenciók elleni lázadás jellemzi.

11 Andrej Șerban (1943). Jarry és Brecht korszerű színreviteleivel hívta fel magára a figyelmet. Emigrációba kényszerült. Az Egyesült Államokban eleinte a La MAMA Színházban dolgozott. 2010-ben a budapesti Nemzeti Színházban a *Három nővért* rendezte. Az egyetemes színházművészet kiemelkedő alkotója.

12 Mészöly Miklós *Emberke, oh!* című pantomimjének előadását Kovács Ildikó nagyváradi rendezésében – egyszemélyes cenzorként – hosszas viták után Margareta Niculescu csak „félíg” engedélyezte, hogy az 1958-as bukaresti Nemzetközi Fesztiválon bemutatásra kerüljön. A második részét politikai és ideológiai szempontból „gyanúsnak” találta. Az *Übű király* 1980-as román nyelvű kolozsvári előadását pedig – miután a Szabad Európa Rádió gratulált a bátor vállalkozáshoz, 1985-ben levették műsorról. A rendszerváltás után, 1990-ben felújították.